

inveniuntur quae cum tanta cautela non dicantur quanta a modernis servatur, non sunt contemnenda aut abjicienda; sed nec etiam ea extendere oportet, sed exponere reverenter. Secundo, quia multa quae bene sonant in lingua graeca, in latina fortassis bene non sonant, propter quod eandem fidei veritatem aliis verbis Latini confitentur et Graeci. Dicitur enim apud Graecos recte et catholice, quod Pater et Filius et Spiritus sanctus sunt tres hypostases; apud Latinos autem non recte sonat, si quis dicat quod sunt tres substantiae; licet hypostasis sit idem apud Graecos quod substantia apud Latinos secundum proprietatem vocabuli. Nam apud Latinos substantia usitatus pro essentia accipi solet, quam tam nos quam Graeci unam in divinis confitemur. Propter quod, sicut Graeci dicunt tres hypostases, nos dicimus tres personas, ut etiam Augustinus docet in 7 de Trinitate. Nec est dubium quin etiam simile sit in aliis multis.

Unde ad officium boni translatoris pertinet ut ea quae sunt catholicae fidei transferens, servet sententiam, mutet autem modum loquendi secundum proprietatem linguae in quam transfert. Apparet enim quod si ea quae in latino litteraliter dicuntur, vulgariter exponantur, indecens erit expositio, si semper verbum ex verbo sumatur. Multo igitur magis quando ea quae in una lingua dicuntur, transferuntur in aliam, ita quod verbum sumatur ex verbo, non est mirum si aliqua dubietas relinquatur.

CAPUT I.

Quomodo intelligatur hoc quod dicitur quod Filius habet esse a Patre sicut causatum a causa.

Potest autem apud aliquos esse dubium quod in plerisque locis harum auctoritatum dicitur, Patrem esse causam Filii, et Patrem vel Filium esse causam Spiritus sancti. Et hoc quidem habetur primo in verbis Athanasii, quae in Nicaena Synodo dixisse refertur: ubi dicit: "Quidquid habet Filius a Patre, habet sicut verbum a corde, splendor a sole, et fluvius a fonte, et a causa omne causatum. Qui autem injuriatur, vel negat causatum, equidem et causam ejus negat. Dicit causatus genitus Filius: "Qui me spernit, spernit eum qui me misit." Et alibi: "Non est imprincipiatus Spiritus," hoc est sine principio et causa: sed potius ipsum demonstrat Deum verum, principiatum tamen non ex tempore, sed ex causa vera originis." Item Basilius Episcopus: "Spiritus sanctus ab ipso Deo missus, causam habet ipsemet." Et iterum Theodoritus super epistolam ad Heb. "Causa Filii Pater est." Apud Latinos autem

non est consuetum quod Pater dicatur causa Filii vel Spiritus Sancti, sed solum principium vel auctor. Et hoc propter tria. Primo quidem, quia Pater non posset intelligi causa Filii per modum causae formalis vel materialis vel finalis, sed solum per modum causae originantis, quae est causa efficiens. Hanc autem semper invenimus secundum essentiam esse diversam ab eo cujus est causa. Et ideo, ne Filius intelligeretur esse alterius essentiae a Patre, non consuevimus dicere Patrem esse causam Filii; sed magis utimur illis nominibus quae significant originem cum quadam consubstantialitate, sicut fons, caput et alia hujusmodi. Secundo, quia causa apud nos correspondet effectui: unde patrem non dicimus esse causam, ne aliquis intelligat filium esse factum. Nam et apud philosophos prima causa Deus nominatur; omne autem causatum sub universitate creaturarum comprehenditur apud eos: et ideo si Filius causam dicatur habere, posset intelligi quod sub universitate causatorum vel creaturarum comprehenderetur. Tertio, quia de divinis non de facili debet homo aliter loqui quam sacra Scriptura loquatur. Scriptura autem sacra Patrem nominat principium Filii, ut patet Joan. 1: "In principio erat Verbum." Nunquam autem dicit Patrem esse causam, vel Filium causatum. Unde, cum causa plus dicat quam principium, non praesumimus Patrem dicere causam, nec Filium causatum. Nihil autem ad originem pertinens, adeo¹ proprie dicitur in divinis, sicut hoc nomen "principium." Quia enim ea quae sunt in Deo, incomprehensibilia sunt, et definiri a nobis non possunt; convenientius utimur in Deo nominibus communibus quam propriis: propter quod maxime proprium nomen ejus dicitur esse "Qui est," quod est communissimum, ut patet Exod. 3. Sicut enim causa est communius quam elementum, ita et principium quam causa: dicitur enim punctum principium lineae, sed non causa. Et ideo convenientissime nomine principii utimur in divinis.

Nec tamen intelligendum est, quod Sancti praedicti, qui nomine causae et causati utuntur in divinis personis, intendunt diversitatem naturae inducere, aut filium esse creaturam. Sed per hoc volunt ostendere solam originem personarum, sicut nos nomine principii. Unde dicit Gregorius Nyssenus: "Causam autem causatumque dicentes, non naturam per haec nomina significamus. Neque enim haec nomina loco essentiae vel naturae ratione damus; sed qualiter inter se habent differentiam, demonstramus; ut scilicet Filium non ingenuum esse, neque Patrem per generationem aliquam demonstramus ab aliquo." Item Basilius dicit: "Spiritum sanctum dico ingenuum,

¹ *Al* a Deo.

non habere Patrem; nec creaturam; quia non est creatus; sed causam habet Deum, cujus vere est spiritus, a quo et procedit. „

CAPUT II.

Quomodo intelligatur cum dicitur, quod Filius sit secundus a Patre, et Spiritus sanctus sit tertius.

Item invenitur in auctoritatibus praedictorum Doctorum, quod Filius sit secundus a Patre, et Spiritus sanctus sit tertius ab eodem. Dicit enim Athanasius in sermone ad Serapionem: „ Spiritus sanctus tertius est a Patre; a Filio tamen est secundus. „ Et Basilius dicit: „ Dignitate quidem, et ordine secundus est a Filio Spiritus. „ Hoc autem alicui potest videri falsum. In divinis enim personis non est nisi ordo, secundum quem, ut Augustinus dicit, non est alter prior altero, sed est alter ex altero. Nullus enim modus prioritatis est, secundum quem Pater prior Filio dici possit. Neque enim prior est Pater tempore, cum Filius sit aeternus; neque prior natura, cum Patris et Filii sit una natura; neque dignitate, cum Pater et Filius sint aequales; neque etiam intellectu, cum non distinguantur nisi relationibus; relativa autem sunt simul secundum intellectum, cum unum sit de intellectu alterius. Et ita patet, quod ita proprie loquendo, Filius non possit dici esse secundus a Patre, nec Spiritus sanctus tertius ab eodem.

Dicunt ergo Doctores praedicti, Filium esse secundum et Spiritum sanctum esse tertium, secundum ordinem in numerando: quod patet ex ipso Basilio, qui dicit: „ Recepimus Spiritum sanctum a Patre et Filio, tertium connumeratum, et conglorificatum spiritum filii Dei, qui tradens ordinem salutiferi baptismatis, dixit: Euntes, baptizate omnes in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. „ Et Epiphanius dicit: „ Spiritus Dei ex Patre et Filio tertius est appellatione. In nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. „ Quod autem dicit Basilius, quod Spiritus est secundus a Filio dignitate, videtur majorem habere calumniam: quia videtur in dignitate Trinitatis constituere gradum, cum sit par dignitas et eadem trium personarum. Potest autem hoc exponi non de dignitate naturali, sed de personali; sicut et secundum nos dicitur, quod persona est hypostasis proprietate distincta ad dignitatem pertinente. Secundum quem modum dicit Hilarius, quod „ Pater est major filio propter auctoritatem originis; Filius tamen non est minor patre propter substantiae unitatem. „

CAPUT III.

Quomodo intelligitur hoc quod dicitur, quod Spiritus sanctus sit tertium lumen.

Adhuc autem videtur esse magis calumniosum quod ex verbis sancti Epiphanii Cypriensis Episcopi inducitur, dicentis: „ Spiritus sanctus spiritus est veritatis, lumen tertium a Patre et Filio. „ Ubi enim est unitas, non est ordo primi et tertii. Pater autem et Filius et Spiritus sanctus sunt unum lumen, sicut et unus Deus. Sicut ergo non potest catholice dici quod Spiritus sanctus sit tertius Deus a Patre et Filio, ita non potest dici quod sit tertium lumen. Dicitur autem quod est tertia persona propter personarum pluralitatem. Ex hoc ergo quod dicit lumen tertium, sequitur quod sint tria lumina; quod ipse postmodum expresse subjungit, dicens: „ Alia vero omnia positione vel compositione sive appellatione lumina dicuntur; non tamen istis tribus luminibus similia. „ Potest autem dici, quod lumen originem quamdam importat: nam lumen est quod ex aliqua luce diffunditur, et etiam ex se aliud lumen diffundere potest. Et secundum hoc, nomen luminis ad personales proprietates trahi potest ratione proprietatis diffusivae, licet secundum ipsam naturam lucis ad essentiam pertineat. Et hoc attendens dictus Pater, tertium lumen et tria lumina dixit in divinis; licet hoc nullo modo sit ad consequentiam trahendum; sed simpliciter confitendum, quod Pater et Filius et Spiritus sanctus sunt unum lumen.

CAPUT IV.

Quomodo intelligatur, quod essentia sit genita in Filio, et spirata in Spiritu sancto.

Invenitur autem in dictis praedictorum Patrum, quod essentia sit genita in Filio, et spirata in Spiritu sancto. Dicit enim Athanasius in tertio sermone gestorum Nicaenae Synodi, ex persona Filii loquens: „ Tuum spiritum cum divina essentia a te genita ipsis hominibus compenso: „ et parum post: „ Ex tua essentia, quam in me genuisti, Spiritum sanctum do eis. „ et idem in epistola ad Serapionem: „ Essentiam suam in se ipse genitor retinens, totam in filio suo inenarrabiliter genuit: „ et iterum: „ Sicut Pater habet vitam in se ipso, idest naturam vivam spirantem; sic dedit et Filio vitam habere in semetipso;

hoc est eandem naturam genuit in Filio spirante spiritum vivum: „ et infra dicit, „ Patris et Filii unam esse Deitatem naturaliter spirantem unum Spiritum sanctum. „ Ex quibus verbis habetur, quod natura divina in Filio sit genita, et in Patre et Filio sit spirans. Item Cyrillus in libro Thesaurorum contra haereticos: „ Virtus increata et genita in Filio, Filii est per omnem modum naturae paternae: „ et iterum: „ Pater Filio dedit vitam, idest vitam suam naturalem genuit in Filio. „ Item Basilius: „ Ipse Filius, quem dat nobis Pater, est Deus de Deo essentialiter genitus, habens in se totam essentiam patris genitam. „ Item Athanasius dicit in epistola ad Serapionem, essentiam divinam in Spiritu sancto esse spiratam; dicens, quod „ Spiritus sanctus est vera et naturalis imago Filii per essentiam omnimode ab eodem in se spiratam. „ Hic autem modus loquendi calumniosus est: et in sacro Lateranensi Concilio reprobatur est dogma Joachim, qui hunc modum loquendi contra Magistrum Petrum Lombardum defendere praesumpsit. Ostendit enim praedictus Magister Petrus in quinta distinctione primi libri Sententiarum, quas edidit, quod communis essentia non generat nec gignitur, nec procedit. Et hoc ideo, quia in divinis invenitur aliquid commune indistinctum, et aliquid quod distinguitur et non est commune. Illud ergo quod est distinctionis ratio in divinis, non potest attribui ei quod est commune et indistinctum; sed solum ei quod distinguitur. Nulla autem alia distinctionis ratio in divinis invenitur nisi ex eo quod unus generat et alius nascitur et alius procedit. Non ergo hoc ipsum quod est generare vel nasci vel procedere, potest essentiae divinae attribui, quae est communis et omnino indistincta in tribus personis. Id autem quod est distinctum in divinis, est persona vel hypostasis vel suppositum divinae naturae, idest quod est habens divinam naturam. Et ideo illa quae significant vel supponere possunt personam, recipiunt congruentem praedicationem generationis aut processiois; sicut haec nomina „ Pater, Filius et Spiritus sanctus „ significant personas determinatas; et hoc nomen „ persona „ vel „ hypostasis „ in communi. Unde convenienter dicitur quod Pater generat Filium, et quod Filius nascitur a Patre, et quod Spiritus sanctus procedit a Patre et Filio: et similiter quod persona generet vel spiret personam, aut generetur aut spiretur a persona. Hoc autem nomen „ Deus „ quia significat essentiam communem per modum concreti, (significat enim habentem Deitatem); potest supponere ex modo suae significationis pro persona; et ideo etiam hujusmodi locutiones convenienter conceduntur, Deus generat Deum, Deus nascitur vel procedit a Deo. Hoc autem nomen „ essentia „ et „ Divinitas „ et quaecumque in abstracto significantur, non habent ex modo suae significationis neque quod significant neque

quod supponant pro persona. Et ideo non proprie ea quae sunt propria personarum, de hujusmodi nominibus praedicantur, ut dicatur essentia generans vel genita; licet quaedam horum nominum propinquiora sint personis, in quantum significant principia actuum qui sunt proprie personarum; sicut „ lumen, sapientia, bonitas „ et hujusmodi. Unde et quae sunt propria personarum, de talibus minus inconvenienter praedicantur; ut cum dicitur filius lumen de lumine, sapientia de sapientia; sed essentia de essentia magis inconvenienter dicitur. Sed licet modus significandi diversus sit cum dicitur Deus et Deitas, tamen res est eadem penitus: et ideo propter rei indentitatem, sicut unum de altero praedicatur, ut cum dicitur, Deus est Deitas, vel persona divina sive pater est divina essentia; ita et a Sanctis interdum unum pro alio ponitur; ut sic dicatur quod essentia divina generat, quia pater, qui est essentia divina, generat: et essentia est de essentia, quia filius, qui est essentia, est de patre, qui est eadem essentia divina; et sic exponit Cyrillus in lib. Thesaurorum, dicens: „ Pater de se vita vivente et essentia veraciter existente, tamquam a vera radice, generando Filium, dat ei naturaliter suam naturalem vitam et essentiam. „ Et sic etiam cum dicitur quod Pater genuit naturam suam in Filio, exponendum est, quod per generationem suam naturam Filio dedit, sicut ex praemissis verbis Cyrilli habetur.

CAPUT V.

Quomodo intelligitur quod Jesus dicitur filius paternae essentiae.

Ex hoc etiam patet qualiter exponendum sit quod idem Cyrillus in eodem libro dicere videtur: „ Quomodo ergo Jesus filius paternae essentiae, erit creatura? „ Non enim dicitur filius essentiae paternae, quasi a paterna essentia genitus; sed quasi paternam essentiam per generationem accipiens. Et per hunc modum exponenda sunt omnia quae similiter dici inveniuntur; sicut quod dicitur Filius et Spiritus essentialiter procedere, in quantum procedendo essentiam a Patre accipiunt.

CAPUT VI.

Quomodo intelligitur, quod quae sunt propria naturaliter Patris, sunt propria Filii.

Potest esse dubium quod Cyrillus in eodem lib. Thesaurorum dicit: „ Omnia quae Patris sunt propria naturaliter, sunt

propria et Filii. „ Aut enim hoc intelligit de essentialibus attributis, et sic neque Patri neque Filio sunt propria, sed utrique communia: aut de personalibus: et sic quae sunt propria Patris, non sunt propria Filii: sicut innascibilitas et paternitas nullo modo sunt Filii, sed solum Patris. Patet autem ex praemissis ab eo, quod loquitur de essentialibus attributis. Praemittit enim quod quaecumque naturaliter dicuntur inesse Patri, omnia illa insunt Filio: sicut vita, veritas, lux et huiusmodi. Haec autem dicuntur esse propria Patri non in respectu ad Filium, neque in Filio respectu ad Patrem, sed utrique in respectu ad creaturam, cui in comparatione ad Deum non proprie praedicta conveniunt; vel proprium, non quod convenit uni soli, sed quod proprie et vere alicui convenit secundum se.

CAPUT VII.

Quomodo intelligitur quod Pater neque Filio neque Spiritu sancto indiget ad sui perfectionem.

Item potest esse dubium quod Athanasius dicit in epistola ad Serapionem, quod „ Pater per se et in se sine alicujus indigentia plenus et perfectus existens Deus, ad sui perfectionem neque Filio neque Spiritu sancto indiget. „ Quod enim Pater non sit indigens, dubium non est: sic enim neque Filius neque Spiritus sanctus indigens est. Illud enim proprie est indigens cui in se considerato aliquid deest ad suam perfectionem: quod non potest dici neque de Patre neque de Filio, neque de Spiritu sancto. Sed tamen patet quod non posset esse Pater perfectus, nisi filium haberet: quia nec Pater sine filio esset, nec esset Deus perfectus, nisi haberet verbum, et nisi haberet spiramen vitae, sicut idem Athanasius dicit in tertio sermone gestorum Nicaeni Concilii, sic inquires de Arianis, qui negabant Filium et Spiritum sanctum esse consubstantiales Patri: „ Dicunt sterilem esse et infructuosam naturam paternam, quae omnibus rebus insitam et propagativam similium dedit naturam. Et mutum faciunt Patrem et sine verbo, qui omnibus rationalibus facultatem dedit loquendi. Mortuum etiam ipsum Patrem dicunt, et expertem viventis naturae, „ in quantum scilicet negant Spiritum sanctum coessentialem Patri. In quo apparet quod non esset Pater Deus perfectus, nisi Filium et Spiritum sanctum haberet. Idem etiam Athanasius dicit in epistola ad Serapionem, quod „ Pater non potuit creare creaturam nisi per verbum, et deificandis creaturis se non potest communicare nisi per idem verbum: et similiter nec Filius nisi in Spiritu sancto. „ Commune ergo est Patri et Filio et Spiritui sancto, quod nullus

eorum sit indigens. Item commune est cuilibet eorum quod nullus sine aliis duobus potest esse Deus perfectus. Sed hac ratione proprie de Patre dicit Athanasius, quod ad sui perfectionem Filio et Spiritu sancto non indiget, quia ipse suam perfectionem non habet ab alio; Filius autem et Spiritus sanctus suam perfectionem habent a patre. Unde idem Athanasius dicit in epistola ad Serapionem: „ Non ratione Filii, nec ratione Spiritus sancti Pater existit plenus beatus Deus. Neque enim a supra se habet a quo sit, neque ab infra se habet a quo habeat, „ idest quod sit a Filio, vel a Spiritu sancto.

CAPUT VIII.

Quomodo intelligitur quod Spiritus sanctus dicitur ingenitus.

Item videtur esse dubium quod Gregorius Nazianzenus in sermone de Epiphania dicit, quod „ Spiritus sanctus secundum quod est in Deo, procedit ut sit ingenitus et non filius, medius ingeniti genitique. „ Non enim videtur quod Spiritus sanctus ingenitus dici possit. Hilarius enim dicit in lib. de Synodis, quod „ si quis duos ingenitos dicit, duos Deos facit. „ Item Athanasius dicit in epistola ad Serapionem, quod „ non est ingenitus Spiritus sanctus, quia imprincipiatum esse et ingenitum soli Deo patri catholica Ecclesia congregata apud Nicaeam recte et fideliter attribuit, et de solo Patre hoc esse credendum et praedicandum, toti mundo sub anathemate mandavit. „ Sed dicendum, quod „ ingenitus, „ dupliciter accipi potest. Uno modo pro eo quod caret principio; et sic soli patri convenit, ut ex dictis Athanasii patet. Alio modo pro eo quod non est genitum, licet sit principium habens; et sic non solum Gregorius Nazianzenus in verbis praemissis, sed etiam Hieronymus in regulis definitionum contra haereticos Spiritum sanctum dicit esse ingenitum.

CAPUT IX.

Quomodo intelligitur quod Spiritus sanctus dicitur medius Patris et Filii.

Item in praemissis verbis Gregorii Nazianzeni dubium est quod dicit, Spiritum sanctum esse medium ingeniti genitique, idest patris et filii; cum magis dicatur esse tertius, vel tertia in Trinitate persona, ut supra habitum est. Sed dicendum, quod non dicitur esse medius secundum ordinem enumerationis,